Zuid-Hollandse Eilanden

Werkdocument in het kader van het Actieplan Boerenlandvogels Zuid-Holland 2019-2027

Februari 2019

1. Achtergrond

Onder regie van de provincie is er een Actieplan Boerenlandvogels Zuid-Holland 2019-2027 in de maak. De voorbereiding gebeurt in samenspraak met de meest betrokken partijen; het plan wordt straks ook een coproductie van zoveel mogelijk partijen. Onderdeel van het proces op weg naar een actieplan is het verzamelen van bouwstenen in de belangrijkste gebieden waar akker- en weidevogels broeden. Door op regionaal niveau in kaart te brengen welke verbeteringen wenselijk zijn, kan een beter onderbouwd actieplan worden opgesteld met concrete getallen waar het gaat om inrichting en beheer, maar ook met concrete actiepunten op het gebied van bijvoorbeeld kennis, monitoring, opleiding en natuurinclusieve landbouw.

Voor u ligt een beknopt gebiedsplan of 'verbeterplan' waarin alle gewenste maatregelen voor de komende – pakweg – tien jaar op een rij staan. Niet alleen voor het boerenland, maar ook voor natuurgebieden met een akker- of weidevogeldoelstelling. Daarvoor liggen er natuurlijk al belangrijke bouwstenen: de agrarische collectieven hebben vorig jaar verbeterplannen opgesteld en gaan dit jaar aan de slag met breder ingestoken optimalisatieplannen. In enkele gebieden hebben ook andere partijen verbeterplannen opgesteld. We komen daar straks op terug.

Let wel: dit plan is geen wetenschappelijk onderbouwde toekomstvisie op de akker- en weidevogels op de Eilanden. Het is een plan op hoofdlijnen dat in relatief korte tijd en als bouwsteen voor het provinciale actieplan tot stand is gekomen. Het bevat niettemin zoveel mogelijk kwantificering van hectares en budgetten, omdat die getallen nodig waren voor het actieplan. Die cijfers waren deels al beschikbaar vanuit bestaande verbeterplannen en zijn geactualiseerd en aangevuld door andere gebiedspartijen. Het gebiedsplan en de getallen daarin moeten echter niet absoluut en statisch worden opgevat voor de periode tot 2027. Denkbaar is dat het plan in de periode tot 2027 op gezette tijden wordt geactualiseerd.

Werkwijze
Voor de gebiedsplannen zijn gebiedswerkgroepen geformeerd. Daartoe is de provincie in vijf gebieden opgesplitst:
- de "Noordrand": de gebieden rond Leiden, Alphen, Bodegraven en Gouda;
- Midden-Delfland;
- Krimpenerwaard en het Zuid-Hollandse deel van de Lopikerwaard;
- Alblasserwaard-Vijfheerenlanden;
- Zuid-Hollandse eilanden.

Bij de samenstelling van de werkgroepen hebben we gestreefd naar een evenredige deelname van de verschillende partijen (agrarische collectieven, TBO's, vrijwilligers, WBE's en soms ook andere partijen zoals gemeenten en waterschappen), een optimale inbreng van gebiedskennis en een werkbare omvang van de groepen.

Relatie met verbeter- en optimalisatieplannen
Zoals gezegd zijn we voor dit gebiedsplan niet bij nul gestart. We hebben dankbaar gebruik gemaakt van:
- de verbeterplannen uit 2017 van de collectieven Hoeksche Waard en Zuid-Hollandse Eilanden (incl. projectplan akkerranden voor het Eiland van Dordrecht);
- het verbeterplan van Staatsbosbeheer voor het Oudeland van Strijen.

Voor de investeringscomponent van de verbeterplannen zijn in 2017 POP-aanvragen ingediend. Deze zijn op het moment van schrijven nog niet gehonoreerd. Is dat bij het verschijnen van het actieplan wel het geval, dan kunnen we een deel van de verbeterwensen bestempelen als 'in uitvoering'. Is er nog geen duidelijkheid, dan nemen we alle wensen integraal op in het actieplan.

Daarnaast werken de collectieven aan optimalisatieplannen ANLb, die medio 2019 klaar zullen zijn. We hebben afgesproken dat dit gebiedsplan een opstap is naar het optimalisatieplan, althans waar het gaat om het boerenland. Belangrijk verschil is dat dit gebiedsplan ook gaat over de natuurgebieden met een akker- of weidevogeldoelstelling en over de relatie tussen landbouw- en natuurgebied.

Akker- én weidevogels
Anders dan in de meeste andere gebieden in Zuid-Holland gaat het op de eilanden om zowel akker- als weidevogels. Daarom is vaak een splitsing in tweeën gemaakt.

2. De Zuid-Hollandse eilanden in kort bestek

Landschap
Het gebied bestaat uit vijf deelgebieden: de Hoeksche Waard, Voorne-Putten, Goeree-Overflakkee, IJsselmonde en het Eiland van Dordrecht. Wat de eilanden gemeen hebben, is:

- de driedeling in de ontstaansgeschiedenis van het landschap: opwaspolders, aanwaspolders en buitendijkse slikken. Opwaspolders behoren tot de oudste bedijkte polders, van waaruit nieuw polders (aanwaspolders) werden ontgonnen zodra er buitendijks voldoende grond was aangeslibd;
- de belangrijke invloed van de 15e-eeuwse St. Elisabethsvloed. Na de fatale vloed, die een groot deel van de polders verwoestte en een deel van het oorspronkelijke veen wegsloeg, moest het proces van bedijken en ontginnen op veel plekken opnieuw beginnen;
- de dooradering met dijken en kreken als sterk bepalend element in het landschap.

Veel polders, zeker de oudere, hebben een veenondergrond die op sommige plekken (bijv. Oudeland van Strijen) vrijwel aan de oppervlakte komt, reden waarom het grootste deel van deze polder (met uitzondering van de noordwesthoek) als grasland in gebruik is. Ook de polders Groot Koninkrijk en Biert en de buitendijkse delen Korendijkse slikken en Spuigors bestaan overwegend uit grasland. Maar op veel plekken is de veenondergrond weggeslagen of is er een flinke laag klei of kleiig zand op afgezet. Deze polders zijn overwegend voor de akkerbouw in gebruik. Die is op grote delen van de eilanden relatief grootschalig. Alleen op de kop van Goeree vinden we een relatief kleinschalig zandwallen-landschap.

Weide- en akkervogels
<u>Weidevogels</u> vinden we vooral in de bovengenoemde graslanddelen van het gebied. Daarnaast vinden we kieviten en scholeksters op bouwland. De weidevogelstand is vrijwel overal behoorlijk afgenomen. De belangrijkste weidevogelgebieden (omdat het actieplan een grutto-doelstelling hanteert, vermelden steeds het meest recente aantal grutto's):

- Het Oudeland van Strijen, dat voor ongeveer een derde (545 ha) bestaat uit reservaat (SBB) en voor twee derde uit landbouwgebied. Het natuurbeheer in het Oudeland is binnen het reservaat primair gericht op het bieden van rust en foerageermogelijkheden voor overwinterende ganzen. Het noordelijk deel van het reservaat heeft echter ook een belangrijke functie voor weidevogels. De vogelstand nam tussen 1997 en 2007 behoorlijk toe (van 550 naar 944 broedpaar), maar daarna ook snel weer af, tot 423 paar (waaronder 61 grutto's) in 2016. De ganzen zijn in dezelfde periode sterk toegenomen. Om het reservaat heen vindt op kleine schaal (80 ha) agrarisch natuurbeheer plaats. De aantallen fluctueren hier sterk (de afgelopen vijf jaar tussen 30 en 60 broedparen, waaronder zo'n 8 grutto's).
- Daarnaast is er een aantal andere natuurgebieden met weidevogels: ruim 700 ha met het beheertype 'vochtig weidevogelgrasland' (de natuurgebieden zijn omvangrijker, omdat ze ook

andere beheertypen omvatten). Voor Staatsbosbeheer gaat het om de gebieden Polder Biert (90 ha, 46 grutto's), Groot-Koninkrijk (136 ha, waarvan 90 ha grasgors, 24 grutto's), Geertruida Agathapolder (109 ha, waarvan 31 ha gras, 1 grutto), Polder Koudenhoek (98 ha, 13 grutto's), Krammerse Slikken (237 ha, 17 grutto's), Grasgorzen Haringvliet (.. ha, geen grutto's) en Westplaat Buitengronden (75 ha, 8 grutto's). Voor Natuurmonumenten gaat het om de volgende gebieden: bekade deel Korendijkse Slikken (ca 250 ha, 7 grutto's), Griendweipolder Tiengemeten (35 ha, 3 grutto's), Westerse Laagjes (26 ha, 3 grutto's), Oosterse Laagjes (10 ha, 4 grutto's), Zuiderdiepgorzen (.. ha, geen gruttogegevens) en Merrevliet (10 ha, 1 grutto). Overigens is de grutto voor veel van deze gebieden niet de beste indicatorsoort: in veel gebieden broeden grote(re) aantallen kieviten en vooral zangvogels (veldleeuwerik, graspieper).
- Het agrarisch collectief schat in dat er in het landbouwgebied van Voorne-Putten zo'n 50 grutto's broeden en op Goeree-Overflakkee zo'n 10.

Hiermee komt de schatting van het totale aantal grutto's op de Eilanden op 260, waarvan zo'n 190 in natuurgebied en 70 in landbouwgebied.

De inspanningen voor akkervogels concentreren zich op:
- de patrijs, in wiens kielzog enkele andere soorten meeliften. De patrijs vertegenwoordigt de zogeheten 'elementbroeders' waartoe ook zangvogels als geelgors, paapje en kneu behoren.
- steltlopers die ook veel op bouwland broeden zoals kievit en scholekster, met name via legselbeheer (behalve in de Hoeksche Waard).

De Weidevogelgroep Hoeksche Waard beschermt al 20 jaar de nesten en jongen op gras- en bouwland. In die periode zijn kievit en scholekster op bouwland sterk (met wel 90%) achteruit gegaan. Dat geldt ook voor de patrijs. In de Hoeksche Waard kwamen in 2005/2006 naar schatting nog zo'n 200 patrijzenpaartjes voor, nu zijn dat er misschien 10 à 12. Op Goeree-Overflakkee zijn zo'n 15 territoria (40 à 50 vogels) vastgesteld, vooral rondom Nieuwe Tonge. Op Voorne-Putten zijn dat er hooguit twee.

Op de eilanden vindt daarnaast op behoorlijke schaal akkerrandenbeheer plaats: op grote schaal in de Hoeksche Waard, op kleinere schaal op de andere eilanden. Dit is op veel plekken niet primair bedoeld voor akkervogels; de randen zijn daarvoor ook vaak te smal. De Hoeksche Waard heeft inmiddels een traditie (vanaf 2005) met multifunctionele randen (gedeeltelijk gefinancierd door het waterschap, de gemeente samen met het lokale bedrijfsleven), die fungeren als bufferzone langs waterlopen (verminderen emissies) en tegelijk biodiversiteit opleveren (insecten, waaronder functionele agrobiodiversiteit (FAB), akkerflora etc.). Uiteraard kunnen insectenrijke randen wel een belangrijk foerageerbiotoop vormen voor insectenetende vogels.

Sinds 2016 vinden op enkele van de eilanden (IJsselmonde, Voorne-Putten, Hoeksche Waard) aanvullend op het provinciaal weidevogelmeetnet tellingen plaats op basis van het Meetnet Agrarische Soorten (MAS). Er wordt nu zo'n 3.000 ha geteld.

Beheer

Op de eilanden was in 2018 ruim 600 ha agrarisch natuurbeheer gecontracteerd, waarvan 455 ha weidevogelbeheer (incl. 73 ha legselbeheer op bouwland). Het accent ligt daarbij op Voorne-Putten. Het aandeel 'zwaar beheer' is hier 35%. In de Hoeksche waard ligt alle weidevogelbeheer in het Oudeland; het bestaat vrijwel geheel uit zwaar beheer (rustperiode).
In het reservaatdeel van het Oudeland (ruim 525 ha) bestaat het beheer in 2017 voor een groot deel uit beweiding. Een kleiner deel bestaat uit hooiland (maaien vanaf 1 juli), al dan niet met naweide. SBB streeft naar een groter aandeel hooilandbeheer. Daarnaast ligt er ruim 700 ha weidevogelbeheer in andere natuurgebieden: Korendijkse slikken (378 ha), Binnenmaas (112 ha), Nissewaard (136 ha) en op Goeree-Overflakkee (98 ha).

Akker- en weidevogelbeheer in landbouw- en natuurgebied in 2018

	Hoeksche Waard	Voorne + Goeree + IJsselmonde + Eiland van Dordt	totaal Eilanden
Beheer in landbouwgebied			
- legselbeheer grasland	6	139	145
- legselbeheer bouwland	-	116	116
- uitgesteld maaien (incl. kuikenvelden)	73	104	177
- kruidenrijk grasland	-	13	13
- plas-dras	2	2	4
Totaal beheer in landbouwgebied	81	374	455
- aandeel zwaar beheer	93%	32%	
Natuurgebied met beheertype vochtig weidevogelgrasland (N13.01)	525	725	1.250
Totaal boerenlandvogelbeheer	**606**	**1.099**	**1.705**

* op de Eilanden vindt bovendien op 164 ha akkerrandenbeheer plaats (maatregel 'kruidenrijke akkerrand'), maar dit is slechts zeer ten dele op akkervogels gericht

Op een aantal plaatsen in de Hoeksche Waard zijn de afgelopen 5 jaar wintervoedselranden ingezaaid. In 2017 zijn die voor een deel van deze wintervogelakkers vervangen door 'patrijzenakkertjes'. Ook zijn er patrijzenakkers op nieuwe locaties gerealiseerd. Het mengsel is gericht op insectenrijkdom (kuikenvoedsel) en dekking. Ze fungeren als jaarrond gewas, waarbij jaarlijks de helft wordt gemaaid en opnieuw wordt ingezaaid. De vogelranden en -akkers hebben, net als andere nieuw gezaaide akkerranden, te kampen met een hoge onkruiddruk. De toegankelijkheid voor jonge vogels is hier, net zoals bij grasland met een zwaar gewas gras, een aandachtspunt.

3. Ambities en verbeterpunten

3.1 Ambities voor de Eilanden

De provincie heeft voor Zuid-Holland als geheel een doelstelling geformuleerd van minimaal 5.500 gruttobroedparen in 2017, hetgeen neerkomt op herstel van de stand tot het niveau van 2013-2015. Dit betekent dat de neerwaartse trend binnen enkele jaren moet worden omgebogen naar groei. Voor de eilanden is een grutto-referentie minder handig: op enkele uitzonderingen na zijn er relatief weinig grote gruttokernen, er broeden redelijk wat andere soorten op grasland en bouwland (kievit, scholekster, zangvogels) en op bouwland is vooral de patrijs een belangrijke doelsoort. Daarom formuleren we voor de eilanden de volgende ambities:

- versterken en plaatselijk uitbreiden van bestaande weidevogelkernen door uitbreiding en waar nodig 'verzwaring' van het beheer en/of verbetering van de beheermozaïeken (meer differentiatie in beheer, o.a. door beweidingsbeheer). En als resultaat hiervan: verbetering van de reproductie van weidevogels;
- uitbreiding en vernieuwing van de maatregelen voor de patrijs en van de (nest)bescherming van steltlopers op bouwland. Vorming van robuuste(re) akkervogelkernen;
- een sterke impuls voor een natuurgerichter (vogelvriendelijker) beheer van niet-agrarisch groen: dijken, kaden, bermen, oevers, waterlopen en landschapselementen. Deze elementen vormen op alle eilanden een belangrijke 'groene infrastructuur' die de inspanningen op landbouwgrond belangrijk kan versterken.

Als alle maatregelen uit dit plan werkelijkheid worden, acht de gebiedswerkgroep zeker een (bescheiden) toename van de grutto, c.q. de algehele akker- en weidevogelstand mogelijk. De inschatting verschilt wat per deelgebied: op Goeree wordt stabilisatie van de grutto al als belangrijke winst gezien, op Voorne en in de Hoeksche Waard wordt versterking van de stand goed mogelijk geacht. Voor de patrijs is de verwachting (nog) positiever: hier wordt een groei tot op het niveau van het jaar 2000 (circa 100 paartjes) goed mogelijk geacht. Op de algemene strategie om de ambities waar te maken, gaan we in § 3.3.1 kort in.

3.2 Gebiedsoverstijgende knel- en verbeterpunten (los van beheer en inrichting)

Naast verbeteringen in de inrichting en beheer van de gebieden voor akker- en weidevogels is een hele trits andere, meer algemene verbeterpunten geformuleerd:

1. We moeten toe naar een sterker gebieds- en landschapsgerichte benadering van akker- en weidevogels. Nu is het landschap te eenvormig (er is meer variatie nodig en meer diversiteit in kleine landschapselementen) en zijn de voor weidevogels begrensde gebieden te versnipperd. Als de begrenzingen niet worden verruimd, moeten er in ieder geval mogelijkheden komen om bescherming te stimuleren of betalen buiten de begrenzingen.
2. Er is meer inzicht nodig in de rol van predatie: omvang en type (per soort) – zie ook § 3.3.1.
3. Ook moet de ganzendruk worden verminderd. De ganzen zitten niet alleen plaatselijk de weidevogels in de weg, ze eten ook overstaande graanranden voor zaadetende vogels op.
4. Er is grote behoefte aan meer en betere communicatie tussen de verschillende gebiedspartijen: agrariërs, vrijwilligers, loonwerkers, TBO's, waterschappen en gemeenten.
5. Er ligt ook een belangrijke communicatieopgave voor de landbouw zelf:
   - naar de deelnemers toe: een akkerrand is ook een 'gewas' waarop je je best moet doen en die vakmanschap vereist;
   - hoe bereik je dat deelnemers bredere randen gaan aanleggen (hogere effectiviteit) of gaan kiezen voor meer kruidenrijk grasland?
   - hoe bereik je boeren die *niet* meedoen met het betaalde beheer, maar door hun wijze van boeren de vogelstand geen goed doen? Sommige maaien 's nachts en/of met hoge snelheid en brede maaiers (bijv. luzerne).

   Er is behoefte aan nieuwe strategieën om deelnemers en niet-deelnemers meer bewust te maken van het belang van doelmatig beheer.
6. Voor kruidenrijk grasland kun je denken aan het opzetten van een kennisbank, het vergroten van kennis over de inpasbaarheid in de bedrijfsvoering en het van elkaar leren in discussiebijeenkomsten en studieclubs.
7. Wat ook helpt, is het inbouwen van extra financiële prikkels om verdergaande maatregelen te treffen. Nu is alles gebaseerd op de traditionele systematiek van opbrengstderving, waarbij – zeker voor akkerbouwgebieden met hoge grondprijzen en hoge gewassaldo's – de financiële speelruimte binnen de huidige regels bijzonder krap (en soms te krap) is.
8. De eigendommen van derden (waterschappen, gemeenten) kunnen beter worden beheerd en het overleg met, c.q. de instructie aan de feitelijke uitvoerders (vaak loonwerkers of aannemers) kan worden verbeterd. Daarnaast kan de aansluiting tussen de verschillende typen beheer (ANLb, SNL, bermen, dijken, taluds) worden versterkt.
9. Er moet meer energie en geld worden gezet op het werven en opleiden van vrijwilligers.
10. De monitoring moet worden verbeterd, zodat er minder discussie is over de vraag of het beheer nu wel of geen zoden aan de dijk zet. En kunnen boeren een rol spelen in de monitoring?
11. Er is nu wel (POP-)geld voor inrichtingsmaatregelen, maar er is tekort aan beheergeld. En het POP betaalt wel de investeringen zelf, maar niet de arbeid of coördinatie om de inrichtingsmaatregelen ook in het veld tot stand te brengen en te onderhouden. Voor een

professioneel natuurbeheer door professionele organisaties is het cruciaal dat hierin verandering komt.

3.3 Verbeterpunten inrichting en beheer

We beginnen met de algemene strategie voor de eilanden (§ 3.3.1) en een aantal gebiedsoverstijgende verbeteringen ten aanzien van inrichting en beheer (§ 3.3.2). Daarna schetsen we de verbeterpunten per deelgebied.

3.3.1 Algemene strategie

Het akker- en weidevogelbeheer op de Elanden concentreert zich op een aantal specifieke plekken en speelt zich – anders dan in de veel andere delen van de provincie – niet af in grotere aaneengesloten gebieden (het Oudeland van Strijen daargelaten). Daarom luistert behoud van versterking van de bestaande populaties nog nauwer dan elders. De algemene lijn is als volgt:

1. Voor weidevogels is de lijn als volgt:
   - versterking van de bestaande kernen. Die liggen voor een belangrijk deel in natuurgebied en voor een deel in landbouwgebied. In bestaande kernen wordt zo nodig de inrichting geoptimaliseerd (met name de hoeveelheid nat biotoop, soms ook bestrijden van verruiging) en wordt het beheer versterkt en uitgebreid, zeker als dit nodig is voor het (beoogde) aantal broedparen. In beginsel is de oppervlakte extensief beheerd grasland in natuur- en landbouwgebied ruim toereikend (zie de tabel in § 2), maar plaatselijk is versterking gewenst;
   - dat laatste geldt bijvoorbeeld in 'landbouw-schillen' rondom de natuurgebieden, die – zeker als het natuurgebied een bescheiden omvang heeft – de populatie kunnen versterken. In de volgende paragrafen worden hiervoor diverse voorstellen gedaan;
   - op enkele plaatsen (met name op Voorne-Putten) worden ook bestaande kernen in landbouwgebied versterkt.
2. Voor akkervogels is de situatie min of meer omgekeerd: aangezien er nauwelijks 'akkerreservaten' zijn (alleen een klein stukje op Tiengemeten), concentreren de inspanningen zich hier op landbouwgrond en op de groene elementen die overheden in beheer hebben (dijken, bermen, oevers, waterlopen, landschapselementen):
   a. voor de patrijs wordt in een select aantal gebieden ingezet op het creëren van extra territoria op zowel landbouwgrond als plaatselijk in natuurgebied (als dat geschikt is) en door een aangepast beheer van 'groene dooradering' van waterschap en gemeenten;
   b. voor steltlopers op bouwland (kievit, scholekster) wordt primair het legselbeheer verbeterd en uitgebreid, waardoor zich hier – door de grote oppervlakte – toch een behoorlijke populatie kan handhaven of ontwikkelen.

3.3.2 Gebiedsoverstijgende verbeterpunten inrichting en beheer

In de gebiedswerkgroep zijn de volgende meer algemene wensen geuit ten aanzien van inrichting en beheer voor boerenlandvogels:

1. Er moeten meer akkerranden komen die (mede) zijn gericht op akkervogels; nu hebben veel randen andere doelen. Dat betekent:
   - in kansrijke gebieden: een hogere dekkingsgraad aan randen;
   - bredere randen (bij voorkeur minimaal 9 m). Hier doet zich overigens wel een dilemma voor. Voor akkervogels zijn onmiskenbaar bredere randen gewenst, maar voor waterschap en

gemeente, die het beheer gedeeltelijk financieren, zijn smalle randen (als bufferzone langs waterlopen en/of voor functionele agrobiodiversiteit) afdoende; het waterschap heeft liever meer kilometers smalle randen dan een kleine lengte aan brede randen. Ook het beheer stelt substantieel andere eisen. Hier moet een goed evenwicht worden gevonden tussen de wensen van (een deel van) de financiers en de akkervogeldoelen voor het gebied;
   - randen waar de vegetatie in de winter blijft staan (op zijn minst in een deel van de randen; dit is nu in de Hoeksche Waard overigens vaak al het geval) en waar het beheer sterker wordt gericht op vogels. Dit vergt meer mogelijkheden voor maatwerk in (maai)beheer.
2. De predatiedruk moet worden verminderd. Daartoe moeten de volgende sporen worden bewandeld:
   - onderzoek om meer inzicht te krijgen in de rol van predatie: omvang en typen (eieren en/of kuikens, grond- en luchtpredatoren, rol wel en niet bejaagbare soorten);
   - mede aan de hand hiervan: opstellen van predatiebeheerplannen voor akker- en weidevogels (eventueel per soortgroep en/of per eiland);
   - treffen van maatregelen om de predatie te verminderen. Sommige daarvan kunnen meteen al worden uitgevoerd, zoals het weghalen of terugsnoeien van bomen en bosjes waarvan bekend is dat het predatiehaarden zijn, het terugdringen van de rietdominantie van sommige oevers (met beleid, want deze kunnen waardevolle andere biodiversiteit herbergen) en het saneren van houtopslag langs kreken.
3. In zijn algemeenheid gelden voor de weidevogels de volgende speerpunten:
   - toename van het areaal 'nat biotoop' door plas-dras of een (tijdelijk) hoger peil;
   - toename van het voedselaanbod voor ouders en kuikens door stimuleren van bodemleven en toename van het areaal kruidenrijk grasland;
   - meer gevarieerde beheermozaïeken in de reservaten.
4. Er is behoefte aan voorlichting/educatie van de deelnemende agrariërs (incl. hun loonwerkers) met betrekking tot 'goed beheer' van grasland (bijv. maaibeheer, bemesting) en van akkerranden. Hier is nog veel winst mogelijk.

3.3.2 Verbeterpunten Hoeksche Waard

Weidevogels

Het weidevogelbeheer speelt zich af in het Oudeland van Strijen (deels landbouwgebied, deels natuurgebied) en in enkele andere natuurgebieden. Voor het Oudeland zijn door zowel het collectief als door SBB verbeterplannen opgesteld. Ook loopt er overleg tussen deze partijen waarin afspraken zijn gemaakt over de gewenste verbeteringen en over een betere samenwerking daarbij.

Verbeterpunten voor het *natuurgebied* (SBB):

a. optimaliseren waterhuishouding (actie SBB en waterschap);
b. tegengaan plaatselijke verruiging (pitrus, boomopslag);
c. herstel van kopakkers, duikers en dammen (incl. het uitvlakken van oude baggerstroken en herstel van natte zones);
d. optimaliseren van de verhouding tussen standweiden en hooien (verschuiving naar hooilandbeheer).

SBB ziet de openheid, de groeiende ganzenpopulatie en predatie niet als belangrijk probleem voor de weidevogels (het natuurgebied heeft mede een ganzendoelstelling); het agrarisch collectief kijkt daar op onderdelen anders tegenaan.

Verbeterpunten *landbouwdeel* Oudeland:

a. uitbreiding beheerde areaal aan zuidkant reservaat (15 ha);
b. sterker gefaseerd maaibeheer;
c. groter areaal bemesten met ruige mest;

d. uitbreiden areaal nat biotoop, met name in de vorm van greppel plas-dras en (nieuwe) vormen van plas-dras waarbij het land wel nat is, maar niet geheel onder water staat;
e. wellicht: een raster plaatsen langs de mogelijk nieuwe hoofdwatergang aan de noordkant van het reservaat (Oudeland) om ganzen uit het aanpalende boerenland te houden en zo de kansen voor weidevogels te verbeteren. Maar dit idee is wat omstreden, omdat andere dieren vast kunnen komen te zitten in het raster.

Gezamenlijke verbeterpunten landbouw- en natuurgebied:
- betere afstemming van het beheer binnen en buiten het reservaatdeel van het Oudeland;
- verkennen optimale tracé van het geplande fietspad door het Oudeland;
- opzetten en uitvoeren gezamenlijk monitoringsplan (collectief, SBB en HWL).

Voor enkele (andere) natuurgebieden met weidevogels zijn de volgende verbeterpunten geformuleerd (zie bijlage 1 voor een gedetailleerde beschrijving):
a. Polder Groot-Koninkrijk (136 ha, waarvan 90 ha grasgors): vervangen/omvormen van het gemaal, omvormen van reguliere pacht zonder natuurbepalingen (o.a. door uitkopen van pachters) en herstel infrastructuur (dammen, duikers, greppels, greppelbuizen, hekken en kopakkers).
b. Geertruida Agatha Polder (GAP) (109 ha, waarvan 31 ha gras): vervangen van de huidige waterinlaat en het huidige gemaal, herstel infrastructuur (hoofdkade, dammen, duikers, greppels, greppelbuizen, bruggen, hekken en kopakkers), verbeteren waterkwaliteit door baggeren.
c. Korendijkse Slikken (bekade deel, ca 250 ha): optimalisering waterhuishouding (plaatsen twee plas-draspompen, plaatsen tussenstuw, herstel sluis), verbeteren kruidenrijkdom grasland (doorzaai), omvorming oude (reguliere) pacht.
d. Oosterse en Westerse Laagjes (10 + 26 = 36 ha): optimaliseren waterhuishouding (vernieuwen twee plas-draspompen, plaatsen nieuwe plas-draspomp en vier peilschalen), verbeteren ontsluiting door dammen met natuurvriendelijke oevers, verbeteren kruidenrijkdom grasland (doorzaai), omvorming oude (reguliere) pacht.
e. Griendweipolder Tiengemeten (35 ha): vervangen molen.
f. Voor alle buitendijkse natuurgebieden: natuurgericht beheer van de primaire dijken grenzend aan de buitendijkse gebieden (actie waterschap / TBO's).

Akkervogels
Voor de akkervogels zijn de volgende verbeterpunten geformuleerd (voor het landbouwgebied; afgezien van een klein stukje Tiengemeten zijn er nauwelijks natuurgebieden met een akkervogeldoelstelling):
a. Voor de patrijs en andere akkervogels:
   - aanleg patrijzenakkers (minimaal 10 ha tot aan 2022, met uitbreiding in nieuwe ANLb-periode);
   - aanleg van keverbanken;
   - verbreden van een aantal bestaande randen met het oog op akkervogels;
   - specifieke maatregelen voor de patrijs en zangvogels van bouwland: aanleg van struweel en/of andere landschapselementen (incl. kale grond voor de veldleeuwerik);
   - in tussensloten duikers leggen (max. 10 m) en deze afdekken met grond en struweel. Aandachtspunt hierbij is de aanwezige drainage;
   - opstellen van doelmatige beheerpakketten voor patrijzen (met deskundigenadvies);
   - deel van randen (15-20% hoge vegetatie) 's winters laten staan, zoals in de Hoeksche Waard bij veel randen al het geval is;
   - bij het maaien van gras- en graskruidenranden niet te kort maaien, zeker niet bij een najaars-maaibeurt, en plaatselijk stukjes overslaan bij het maaien (overjarig gras voor de patrijs);
   - maaibeheer dijken, oevers en taluds beter afstemmen op patrijs;

- uitbreiden vergoedingsmogelijkheden voor onderhoud landschapselementen (aanleg wordt wel vaak vergoed, beheer niet).

b. Voor steltlopers (m.n. kievit en scholekster) op bouwland:
   - ontwikkelen en introduceren van een verbeterd maatwerkpakket voor nestbescherming van akkervogels (rustperiode knelt op bouwland);
   - beschikbaar stellen van nestbeschermers door het collectief.

c. Verbetering / gestructureerde aanpak van de monitoring van akkervogels.

3.3.3 Verbeterpunten Voorne-Putten en IJsselmonde

Weidevogels

In het landbouwgebied wil het collectief het beheer uitbreiden, in totaal met een zo'n 475 ha (excl. de oppervlakte ruige mest): 25 ha in polder Biert, 110 ha in Waalhoek / Abbenbroek, 123 ha in polder Simonshaven, 14 ha in polder Maasdijk , 115 ha in polder Strype en 35 ha op Rhoon. En wel als volgt:

a. Ruim 50 ha extra maaidatumovereenkomsten.
b. Extra kruidenrijk grasland: 33 ha.
c. Extra plas-dras: 1,5 ha.
d. Tijdelijke peilverhoging: 25 ha (aansluitend aan weidevogelreservaat Biert).
e. Extra legselbeheer op 370 ha / 200 legsels (wordt per legsel betaald).

De polders Simonshaven en Strype zijn nu niet begrensd voor weidevogelbeheer. De provincie wordt verzocht de begrenzing hier aan te passen.

Veel natuurgebieden kunnen aan betekenis voor weidevogels winnen door optimaliseren van inrichting en beheer. Hiervoor zijn de volgende verbeterpunten benoemd (zie bijlage 1 voor een gedetailleerdere beschrijving):

a. Polder Biert (90 ha): aanpassen infrastructuur op perceelsniveau en gebiedsniveau voor een betere verhouding tussen maai- en beweidingsbeheer.
b. Polder Simonshaven: waterhuishouding verbeteren, rietoevers in driejarige cyclus maaien, greppelstructuur verbeteren (incl. plas-dras), pachtcontracten omvormen en probleem ganzendruk (zomerganzen) verminderen.
c. Merrevliet (10 ha): plaatsen zonnepomp voor plas-dras.

3.3.4 Verbeterpunten Goeree-Overflakkee

Weidevogels

De belangrijkste kansen voor weidevogels liggen in en rond de reservaten. Van enkele gebieden is wat meer informatie beschikbaar:

a. Polder Koudenhoek (98 ha):
   - afkopen reguliere pacht en verbeteren beheer(bepalingen) voor weidevogels;
   - herstel infrastructuur: dammen, duikers, greppels, greppelbuizen, bruggen, hekken en kopakkers;
   - verbeteren waterkwaliteit door baggeren waterlopen en afvoer bagger.
   - verwijderen van zware verruiging in delen van het gebied.
b. Oude Oostdijk: vooralsnog geen informatie beschikbaar.
c. Er worden kansen gezien om op het omringende (bouw)land op de kop van Goeree (langs de randen van het eiland) meer te doen voor weidevogels, als schil om de twee hiervoor genoemde gruttokernen. Hier zou 150 à 200 ha (zwaar) beheer gestalte kunnen krijgen. Het aanpalende

landbouwgebied is echter niet begrensd voor agrarisch natuurbeheer, dus hiervoor is de provincie aan zet.

d. Zuiderdiepgorzen: verbeteren conditie graslanden door tijdelijk intensiever graslandbeheer; kreekherstel.
e. Krammerse Slikken (237 ha): vooralsnog geen informatie beschikbaar.
f. Grasgorzen Haringvliet: vooralsnog geen informatie beschikbaar.
g. Westplaat Buitengronden (75 ha): vooralsnog geen informatie beschikbaar.

Akkervogels

Bij de akkervogels fungeert de patrijs als boegbeeld, andere akkervogels liften mee. De kansen liggen hier primair op landbouwgrond. De gebiedswerkgroep ziet – aanvullend op de huidige territoria – goede kansen om in een aantal polders (tezamen wel zo'n 8.000 ha) op 2% van de oppervlakte patrijzenbeheer te realiseren. Van deze 160 ha kan een deel op andere gronden dan landbouwgrond kan worden gerealiseerd (bijv. waterschapsgronden en zomen langs bosranden en TBO-land); daarom gaan we ervan uit dat er zo'n 50 ha op boerenland wordt gerealiseerd. Dat kan alleen als de vergoeding met zo'n 50% wordt verhoogd. De huidige vergoeding is bij de hoge grondprijzen op Goeree (al snel € 100.000,- per ha) niet aantrekkelijk.

De verbeterpunten op een rij:

a. inrichting van ca 50 ha patrijzenhabitat (incl. keverbanken verspreid door het gebied, op landbouwgrond en in de Van Pallandtpolder);
b. beheer van ca 50 ha patrijzenhabitat;
c. optimaliseren van het bestaande akkerrandenbeheer, met name het beheersen van de onkruiddruk door tweemaal per jaar stroken van een meter om te zetten;
d. verminderen predatiedruk, met name die door reigers (kolonies) en vos;
e. betere monitoring;
f. verkennen van de kansen voor patrijzen (en weidevogels) op de landgoederen (geen boerenland, maar wel kansrijk voor vogels);
g. vogelvriendelijk(er) beheer van taluds, bermen en dijken door waterschappen en gemeenten.

4. Wie is aan zet?

In de tabel hieronder is een samenvatting gemaakt van de gewenste acties waarbij steeds is aangegeven welke partijen daarbij aan zet zijn.

	collec-tief	**TBO**	**vrijwil-ligers / DGM**	**provin-cie**	**water-schap**	**ge-meente**	**WBE**
verbeteren inrichting	+	+		+	+		
uitbreiding en verbetering beheer	+	+		+			
vogelvriendelijk beheer dijken, oevers en bermen				+	+	+	
verminderen predatiedruk				+			+
verbeteren monitoring	+	+	+	+			
werving en opleiding vrijwilligers	+	+	+				
betere afstemming beheer landbouw- en natuurgebied	+	+		+			
communicatie en educatie	+	+	+	+	+	+	+
toepassen nieuwe financiële prikkels	+	+		+			
aanpassen begrenzingen ANLb	+			+			

5. Kostenbegroting

Hierbij is een onderscheid gemaakt in:
- jaarlijks terugkerende kosten (voor bijv. beheer);
- eenmalige kosten zoals investeringen.

De uitvoeringskosten (overhead) zijn in de onderstaande bedragen inbegrepen.

5.1 Jaarlijkse extra kosten landbouwgebied

Hoeksche waard
- uitbreiding weidevogelbeheer ANLb (Hoeksche Waard): 15 ha à € 880,- = € 20.600 per jaar.
- vergoeding voor inzet weidevogelvrijwilligers (Hoeksche Waard): € 6.900,-
- uitbreiden patrijzenakkers met 5 ha en verhoging vergoeding huidige 6 ha: € 26.600,-
- regeling nestbescherming op bouwland: 300 nesten x € 152,- = € 45.600,- per jaar.
- taludbeheer door agrariërs (beheerpakket): € 12.000,-

Voorne-Putten en Goeree
- uitbreiding patrijzenakkers Goeree-Overflakkee: 50 ha à € 4.000,- = € 200.000,- per jaar
- maaidatum 1 juni: 31,5 ha x € 400,- = 12.600
- maaidatum 8 juni: 18,2 ha x 583 = 10.600
- maaidatum 15 juni: 1 ha x 780 = 780
- plas-dras: 1,5 ha = 2.580
- kruidenrijk: 33 ha = € 52.000,-
- legselbeheer 200 nesten x 152 = 30.400
- ruige mest: 12.000,-
- last-minutebeheer: 20 ha = 12.050,-
- akkerranden IJsselmonde: 5 ha x 3.036 = 15.182,-
- waterpeilverhoging: 25 ha à € 300,- = € 7.500,-
- monitoring, kennisoverdracht etc. € 32.500,-
- Onderhoud stuwen € 5.000,00

Totale jaarlijkse extra kosten Eilanden: € 454.890,-, waarvan € 415.490,- voor uitbreiding beheer en € 39.400,- voor monitoring en kennis.

5.2 Jaarlijkse extra kosten natuurgebied

Er zijn geen jaarlijkse extra (beheer)kosten begroot voor de kwaliteitsverbetering van natuurgebieden.

5.3 Eenmalige kosten landbouwgebied

Aanvullend op de POP-aanvraag van 2017 heeft de Hoeksche Waard de volgende eenmalige kosten begroot:

a. Voor weidevogels: € 99.300, te weten:
   - terugdringen rietdominantie in oevers: € 1.600,-
   - opstellen predatiebeheerplan (incl. onderzoek): € 50.000,-

- afstemming mozaïekbeheer reservaat en boerenland in Oudeland: € 12.000,-
- afstemming onderhoud watergangen en aangrenzende natuurgebieden: PM
- voorlichting / educatie / communicatie: € 20.500,-
- werving en opleiding vrijwilligers: € 15.200,-
- aanpassing tracé fietspad door Oudeland: kosten PM.

b. Voor akkervogels: € 368.700,-, te weten:
   - inzet expertise patrijzen: € 45.700,-
   - beschikbaar stellen 300 nestbeschermers op bouwland: € 68.600,-
   - natuurgericht onderhoud dijken, wegbermen, taluds (pilot): € 88.000,-
   - inzaaien bermen met gras-kruidenmengsel: € 12.700,-
   - herstel bloemdijken HWL: kosten PM
   - monitoring akkervogels: € 91.500,-
   - voorlichting / educatie / communicatie: € 24.000,-
   - werving en opleiding vrijwilligers: € 38.000,-.

Aanvullend op de POP-aanvraag van 2017 heeft het collectief Zuid-Hollandse Eilanden € 327.000,- aan eenmalige kosten begroot:
- voorlichting / educatie / communicatie/werving vrijwilligers € 30.000,-;
- aanschaf stuwen/dammen en plaatsen € 100.000,-
- kappen bomen € 5.000,-
- aanschaf nestbeschermers € 2.000,-
- ontwikkeling datakoppeling nestbescherming met loonwerkers € 100.000,-
- opstellen predatiebeheerplan (incl. onderzoek) € 50.000,-
- aanleggen keverbanken € 10.000,-
- inzet expertise patrijzen € 5.000,-
- optimaliseren kruidenrijk grasland € 25.000,-

Totaal alle eilanden: € 795.000,-, verdeeld over de volgende categorieën:
- inrichting landbouwgrond (incl. openheid): € 225.000,-
- opstellen predatiebeheerplannen: € 100.000,-
- monitoring en kennis/onderzoek: € 330.000,-
- communicatie, educatie, impuls vrijwilligers (werving, opleiding, beloning): € 140.000,-

5.4 Eenmalige kosten natuurgebied

Op dit moment zijn van slechts zes natuurgebieden kostenramingen bekend:
a. Oudeland van Strijen: in het verbeterplan zijn de kosten begroot op € 1.715.000,- (optimale variant).
b. Polder Biert: € 250.000,-.
c. Simonshaven: PM
d. Groot-Koninkrijk: PM
e. Geertruida Agatha Polder: PM
f. Koudenhoek: PM
g. Krammerse Slikken: PM
h. Grasgorzen Haringvliet: PM
i. Westplaat Buitengronden: PM.
j. Oosterse en Westerse Laagjes: € 68.400
k. Griendweipolder Tiengemeten: € 20.000,-
l. Korendijkse Slikken: € 29.000,-
m. Polder Oude Oostdijk: PM

n. Zuiderdiepgorzen: € 8.000,-
o. Merrevliet: € 3.500,-

Van de zeven gebieden waarvan verbetermatregelen en kostenramingen bekend zijn, bedragen de totale eenmalige kosten € 2.093.900,-. De kosten voor het Oudeland zijn bestuurlijk al gedekt, zodat een extra financieringsbehoefte resteert van € 378.900,-. Voor de acht gebieden waarvan we (nog) geen informatie hebben, hanteren we een stelpost van € 50.000,- per gebied (totaal € 400.000,-), waardoor, het totaal op € 778.900,- komt.

5.5 Totale kosten

Totale jaarlijkse extra kosten (zie ook de tabel, afgerond op duizenden euro's): € 454.000,-.
Totale eenmalige kosten: € 1.574.000.

ZUID-HOLLANDSE EILANDEN	**kosten (€)**
Jaarlijkse kosten	
1. Extra beheer en verzwaring beheer landbouwgebied	415.000
2. Extra beheer natuurgebied	--
3. Onderhoud 'infrastructuur' landbouwgebied	--
4. Extra monitoringsinspanningen (weidevogels + predatoren)	39.000
5. Extra communicatie- en educatie-activiteiten	--
Totaal jaarlijkse kosten	**454.000**
Eenmalige kosten	
1. Inrichtingskosten landbouwgebied	225.000
2. Inrichtingskosten natuurgebied	779.000
3. Opstellen predatiebeheerplannen, eenmalige predatiemaatregelen	100.000
4. Monitoringsuitrusting, kennis, onderzoek	330.000
5. Communicatie en educatie	140.000
Totaal eenmalige kosten	**1.574.000**

5.6 Kansen voor regionale medefinanciering

Naast financiering door de provincie zijn er kansen voor regionale financiering. Bijvoorbeeld:
- in de Hoeksche Waard boort de NAM naar gas onder het Oudeland. Tot dusverre is de NAM niet bereid tot medefinanciering, maar dat ligt in de toekomst wellicht anders;
- op Goeree-Overflakkee heeft Deltawind veel windmolens staan; het compensatiegeld daarvan kan voor boerenlandvogels worden ingezet.

Bijlage 1. Korte schets verbetermogelijkheden natuurgebieden met weidevogels

1. Terreinen Staatsbosbeheer

Polder Groot-Koninkrijk (Hoeksche Waard; 136 ha, waarvan 90 ha grasgors)
- vervangen/omvormen van het gemaal. Het gebied valt volledig buiten de verantwoording van het waterschap en heeft een eigen waterpeil, gevoed door een ouderwets gemaal met een dieselmotor. Het gebouw is nog in redelijke staat, maar er moet asbestsanering plaatsvinden en het dieselgemaal moet worden omgevormd naar een duurzaam gemaal (bijv. op zonne-energie);
- uitkopen van pachters met reguliere pacht zonder natuurbepalingen; omvormen van de pacht naar weidevogelvriendelijke pacht (één pachter heeft de pacht opgezegd);
- herstel infrastructuur. Dammen, duikers, greppels, greppelbuizen, hekken en kopakkers zijn in zeer slechte staat.

Geertruida Agatha Polder (Hoeksche Waard; 109 ha, waarvan 31 ha gras)
- vervangen van de huidige waterinlaat en het huidige gemaal. Het gebied valt volledig buiten de verantwoording van het waterschap en heeft een eigen waterpeil gevoed door een primitieve inlaat/sluis die enkel bij hoogwater werkt, waardoor het gewenste waterpeil niet goed is te realiseren;
- herstel infrastructuur. Duurzame reparatie van de hoofdkade en herstel dammen, duikers, greppels, greppelbuizen, bruggen, hekken en kopakkers;
- verbeteren waterkwaliteit door baggeren van de waterlopen en afvoer van de bagger.

Polder Biert (Voorne-Putten; 90 ha)
Polder Biert is een graslandpolder in de omgeving van Spijkenisse. In het gebied overwinteren grote aantallen ganzen en het fungeert als broedgebied voor weidevogels. De weidevogelstand vertoont al een aantal jaren een dalende trend. De achteruitgang heeft ook te maken met een gebrekkige inrichting van de percelen waardoor in verhouding te weinig maaibeheer mogelijk is voor soorten zoals de grutto.
De infrastructuur op perceelsniveau en gebiedsniveau laat te wensen over en dient te worden aangepast. Hierdoor worden meer percelen geschikt voor het noodzakelijke maaibeheer. Op deze manier kan een juiste verhouding van 1/3 beweiding en 2/3 maaibeheer worden geïntroduceerd.

Simonshaven (Voorne-Putten; .. ha)
- waterhuishouding verbeteren;
- rietoevers in driejarige cyclus maaien;
- greppelstructuur verbeteren: plas-dras aanleggen;
- meer sturing via pacht (nu oude reguliere pachtcontracten);
- probleem ganzendruk (zomerganzen) verminderen.

Polder Koudenhoek (Goeree-Overflakkee; 98 ha)
- afkopen reguliere pacht en verbeteren beheer(bepalingen) voor weidevogels;
- herstel infrastructuur: dammen, duikers, greppels, greppelbuizen, bruggen, hekken en kopakkers;
- verbeteren waterkwaliteit door baggeren waterlopen en afvoer bagger.
- verwijderen van zware verruiging in delen van het gebied.

Oude Oostdijk (Goeree-Overflakkee): maatregelen en kosten PM.

Krammerse Slikken (Goeree-Overflakkee; 237 ha): Maatregelen en kosten PM.

Grasgorzen Haringvliet (Goeree-Overflakkee): Maatregelen en kosten PM.

Westplaat Buitengronden (Goeree-Overflakkee; 75 ha): Maatregelen en kosten PM

2. Terreinen Natuurmonumenten

Oosterse en Westerse Laagjes (Hoeksche Waard; 10 + 26 = 36 ha)

- Optimaliseren waterhuishouding:
  - Upgraden van 2 bestaande zonnepompen naar een hogere capaciteit, voor plas-dras.
  - Aanschaf en inzet van 1 zonnepomp, voor plas-dras.
  - Plaatsen van 4 peilschalen, om zo beter te kunnen sturen met waterpeilbeheer via sluizen en molens.
- Terreindelen beter met elkaar verbinden door dammen en natuurvriendelijke oevers, zodat mogelijkheden ontstaan voor pullen om tussen percelen te migreren.
- Verbeteren grasmat en graslandstructuur. Doorzaaien en gras/kruidenmengsel op 5-10 ha.
- Aangepast beheer, ook op regulier verpachte percelen, waarbij weidevogels prioriteit krijgen. Meewerkende (reguliere) pachters worden vergoed voor de extra kosten die ze maken.

Griendweipolder Tiengemeten (Hoeksche Waard; 35 ha)

- Vervangen van 1 van de 2 molens, zodat water weer in en uit gelaten kan worden. Daardoor kan het waterpeil weer gereguleerd worden.

Korendijkse Slikken, bekade deel (Hoeksche Waard; 250 ha)

- Optimaliseren waterhuishouding
  - Aanschaf en inzet van 2 zonnepompen, voor plas-dras.
  - Plaatsen tussenstuw in bekade gorzen of aanschaf van 2 rioolcilinders, zodat er ten tijde van bemesting niet in het gehele gebied de waterstand hoeft te zakken. Nadien is het gebied dan ook sneller opgeladen en optimaal met natte, plas-dras-delen, maar ook grazigere delen en drogere delen.
  - Herstel sluis, waardoor water in het gebied kan worden vastgehouden. Deze lekt nu.
- Verbeteren grasmat en graslandstructuur. Doorzaaien en gras/kruidenmengsel op ca. 10 ha.
- Aangepast beheer, ook op regulier verpachte percelen, waarbij weidevogels op 1 worden gezet. Meewerkende (reguliere) pachters worden vergoed voor de extra kosten die ze maken.

Polder Oude Oostdijk (Goeree-Overflakkee; niet bij NM in beheer, maar begrensd als te realiseren NNN)

- Wens: meer energie vanuit PZH op realiseren NNN. Aankoop en inrichting percelen met robuuste waterhuishouding en op weidevogels afgestemd natuurbeheer.

Zuiderdiepgorzen (Goeree-Overflakkee)

- Verbeteren conditie graslanden door tijdelijk intensiever graslandbeheer. Kreekherstel.

Merrevliet (Voorne-Putten; 10 ha)

- Aanschaf en inzet van 1 zonnepomp, voor plas-dras.